

נטילת ידיים לכהנים על ידי נשיא מדינת ישראל שהוא לוי

ראשי פרקים

א. מבוא	3. סיווג עמי-ארצות
ב. מקורה של הלכה	4. לשיקול דעתו של הלוי
ג. האם לוי תלמיד חכם יצוק מים על ידי כהנים?	5. שיקולים נוספים
ד. ארבע גישות	ה. מהות נטילת הידיים על ידי לויים
1. האוסרים	ו. מרא דאתרא
2. המתירים	ז. מעשה אבות סימן לבנים ולבני בנים
	ח. סיכום

א. מבוא

הלכה היא בידוע, שהלויים יוצקים מים על ידי הכהנים לפני עליית הכהנים לדוכן. כך נפסק בשו"ע (או"ח קכח, ו): "והלוי יוצק מים על ידיהם [של הכהנים]", וכך גם מנהג רווח בישראל, ברוב העדות.¹ במקביל, הלכה היא בידוע שיש לשמור בקפידה על כבודו של מלך ישראל:

כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם... ואינו חולץ...
ואפילו רצה אין שומעין לו, שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול... ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא ראתו בלב הכל. (רמב"ם, הל' מלכים ומלחמות ב, א-ה)

למרות שעיקר המלוכה בישראל מסור לשבט יהודה, כדבר הכתוב "לא יסור שבט מיהודה" (בראשית מט, י), בכל זאת אין מניעה עקרונית ממינוי מקביל של מלך ישראל.² יתירה מזו, עם כל המורכבות והקושי ההלכתי שבמינוי מלך מן הכהנים,³ כבר היו להם

1. רוב העדות, אך לא כולן - ראה להלן (פרק א) ביחס לרמב"ם, והפוסעים בעקביו; וראה להלן (פרק א) ביחס לשאלת זמן היווצרותו של מנהג זה. ביטוי מסוים לחשיבות, ראה שו"ת שבט-הלוי ח"ח סי' מז אות ג: "ומנהג גדול בכל תפוצות ישראל להוסיף קדושה ע"י קדושת לויים, ואין לחשוש אם עי"ז יתבטל באונס מצוה מעניית אמנים". וראה שו"ת אגרות-משה או"ח ח"ד סי' קכז, ב: "בענין מה שבא"י שנו"כ בכל יום, לפעמים רוחצים בעצמן ולא עי"י הלויים, שאינם באים לרחוץ ידי הכהנים, אין לעשות כן... פשוט שהוא שלא כדין... הוא שלא כהראו"י".
2. ראה רמב"ם (הל' מלכים ומלחמות א, ח): "נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצווה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו, אף על פי שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך, שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך ובניתי לך בית נאמן כאשר בנית לדוד וגו', ואמר לו אחיה ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים"; וראה שם הל' ט-י ועוד. וראה אריכות דברים בספר שולחן-מלכים על הל' מלכים ומלחמות, שם.
3. ירושלמי הוריות פ"ג ה"ב (כב, ג): "אין מושחין מלכים כהנים"; וראה רמב"ן בראשית מט, י; עלי-תמר על הירושלמי, שם.

לישראל מלכים כהנים - כחשמונאים.⁴ אין כל סיבה לשלול אפוא על הסף אפשרות, שעשוי לעמוד להם לישראל מלך שיחוסו יהיה על שבת הלויים. או-אז טעונה בירור השאלה האם מלך זה צריך ליטול ידיים לכהנים.⁵

ומכאן לנדון דנן: ברי שאין הלכות נשיא מדינת ישראל כדין מלך בכל דבר ועניין, ועם זאת, רבים הפוסקים שקבעו כי נכון לנהוג בו כבוד, ולו רק 'מעין' הנהגות הכבוד שמחויבות כלפי מלך ישראל.⁶ ואחר שזכינו כבר לנשיאים לויים - כדוגמת הנשיא הששי, מר חיים [הלוי] הרצוג, ובנו, הנשיא האחד-עשר, מר יצחק [הלוי] הרצוג - נכון לתת את הדעת לשאלה אם אישים-לויים נכבדים אלה⁷ צריכים ליצוק מים על ידי הכהנים, ושלוש חלופות בדבר: חייבים; רשאים; אסורים. קוטב השאלה, בתמצית, הוא: האם, בשל המצווה, ייצקו, כיתר אחיהם הלויים; או שמא, בשל כבודם, עליהם להימנע מיציקת מים זו; ואולי נכון לערוך הבחנת מצבים - אם הבחנת מקום, אם הבחנת אוכלוסיה ואם הבחנת זמן.

4. ראה רמב"ם (הלי' מגילה וחנוכה ג,א): "בבית שני, כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות... עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים...". וראה שו"ת משפט-כהן סי' קמד, טו-א; ר"ח שטיינר, 'מלכות החשמונאים לאור תפיסת רבנו', ברורים בהלכות הראייה, עמ' 155-182.
5. בשאלת כיבודו של המלך אנשי-מעלה, הבחין הרמב"ם בין הנהגה שבצנעה ובין הנהגה שבפרהסיא - ראה הלי' מלכים ומלחמות ב,ה: "מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניו ויושיבם בצדו, וכן היה (יהושפט) [אסא] מלך יהודה עושה אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים, בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצניעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה" (על גירסת יהושפט - אסא, ראה יד-פשוטה [שופטים ח"ג] הלי' מלכים ומלחמות שם, עמ' תיא). וראה להלן הקבלה לכך, בפסיקת הר"מ אליהו בנדוננו. וראה שו"ת מביית-הלוי או"ח סי' ט: "אבל מאי דמספקא לי בנדון דידן, הוא מה שכתב הרמב"ם ז"ל פ"ג דה' רוצח [ה"ד] וז"ל, ואם היה חסיד ועושה לפניו משורת הדין, אפי' היה הנשיא הגדול וראה בהמת חבירו רובצת תחת משאה וכו', פורק וטוען עמו יע"ש, וכפי דברים אלו ודאי דיודה הרמב"ם דלפי דעת זוהר אפי' מלך ישראל שהוא לוי, אם דבריו הם על קו החסידות והיהדות יותר מדאי, מוטל עליו להטיל מים לאיזה כהן שיהיה... אבל קשה לי בדברי הרמב"ם אלו, מנין לו זה הדין דלא מצאנוהו בגמ', ואדרבה הרא"ש ז"ל [ב"מ פ"ב סי' כא] כתב להיפך מסברא זו...".
6. ראה שו"ת קול-מבשר ח"א סי' עו, ב (והשווה בין מהדורה ראשונה לשנייה, וביניהן למהדורת תשפ"א - הערה מהותית, שתחילה נספחה לתשובה, ולבסוף הוכנסה לגופה של התשובה); שו"ת בית-מרדכי סי' פג; הרב י"י פרנקל, 'מעמד חכמי ישראל וראשי שלטון בפני כס המשפט', 'תורה שבעל פה' טז עמ' ס; הרב י"א הלוי הרצוג, פסקים-וכתבים, ח"ה - שו"ת בדיני יו"ד ח"ב, סי' קטו, עמ' ש, שצ-שצב; ר"נ גוטל, 'סמכויות מנהיגי ישראל, ברורים בהלכות הראיה, ירושלים תשי"ן, עמ' 117-119; וראה בספר עדרו-ירעה, ניצן תשפ"ב, פרק ו ושם פרק יג אות ה. למעשה, דיון זה החל עוד טרם כינונה של מדינת ישראל, שעה שהשתנה מהותית מעמדם של ראשי מדינות - מעבר ממלוכה לרפובליקה, מדיקטטורה לדמוקרטיה, על שינוי התארים והסמכויות שנלוו לכך. ראה תורת-חיים (סופר), או"ח סי' רכד אות י; 'נימוקי אורח חיים' או"ח סי' רכד אות א ושו"ת מנחת-אלעזר ח"ה סי' ז אות ג; 'קריית חנה דוד' (סקאל) ח"א או"ח סי' לו; שו"ת אפרקסתא-דעניא ח"א סי' לב אות א; שואל-ונשאל (כלפון) ח"א או"ח סי' עג; יחווה-דעת ח"ב סי' כח, חזון-עובדיה ברכות, הלי' ברכות הראיה ס"ד, עמ' תיב-תיד; שו"ת משנה-הלכות ח"א סי' קפב; שו"ת שערי-עזרא (בצר) ח"ב או"ח סי' יז, אות ב; שו"ת שבט-הלוי ח"א סי' לה; שו"ת תשובות-והנהגות ח"ב סי' קלט; שו"ת אבני-ישפה ח"א סי' מז [א], ועוד.
7. לא למותר לציין שבשנת תשפ"ג, שלושה אישים נכבדים שעומדים בראשות המדינה - הם לויים: הנשיא (יצחק הרצוג), ראש הממשלה (בנימין נתניהו) והרמטכ"ל (הרצל - הרצי - הלוי). דומה כי השאלה שמתמקדת כאן ביחס לנשיא, נכונה לא פחות גם ביחס לשני התפקידים האחרים.

ב. מקורה של הלכה

כאמור, מדובר בהלכה פסוקה, אותה ניסח ר"י קארו (שו"ע, שם) ולה הסכים גם הרמ"א,⁸ זאת למרות שאין לה ולו גם בדל מקור בספרות הלכתית קדומה: משנה, תוספתא, תלמודים - ירושלמי ובבלי, משנה תורה לרמב"ם, וגם ראשונים - הן פוסקים והן פרשנים.⁹ ואכן, בחיבורו בית יוסף (על הטור, או"ח שם), הצביע ר"י קארו עצמו על מקורה של ההלכה, והבהיר שאין יסודה אלא בספרות קבלית - ספר הזוהר:

ושמעתי שכך¹⁰ היו עושים ג"כ בספרד, ושהיו הלויים יוצקים מים על ידיהם, ולא הייתי יודע מאין להם דבר זה ליטול על ידי הלויים, עד שזיכני ה' ומצאתיו מפורש במדרש הזוהר פרשת נשא (קמו ע"ב) וזה לשונו: תנא, כהן דבעי לפרסא ידוי בעי ליתוסף קדושה על קדושה דיליה, דיבעי לקדשא ידוי על ידי דקדישא. מאי קדישא, דא ליואה, דיבעי כהנא ליטול קדושה דמיא מן ידוי, דכתיב וקדשת את הלויים,¹¹ הא אינון קדישין, וכתב בלויים (במדבר יח, א) וגם את אחיך מטה לוי וכו' שבת אביך כלל, מכאן כל כהן דפריס ידוי בעי לאתקדשא ע"י דקדישא ליתוסף קדושה על קדושה, ולא יטול קדושה דמיא מבר נש אחרא דלאו קדישא. וכתוב עוד שם ובצניעותא דספרא, תנא לוי דאתקדש כהנא בעי לאתקדשא בקדמיתא ע"כ.

מכלל הדברים אתה למד, כי לא זו בלבד שהמקור הוא קבלי - 'נסתרי ולא ינגלה', אלא שמדובר במנהג שכנראה לא רווח במקומו של ר"י קארו עצמו, לכל הפחות עד אז.¹²

8. בהערה הוסיף הרמ"א, כי שלא כאמור ע"י המחבר (בשו"ע שם), ש"קודם לכן יטול הלוי ידיו", הרמ"א עצמו מעיד: "ולא נהגו הלויים ליטול ידיהם תחילה, רק סמכו על נטילתן שחרית". כלומר, על פרט זה של יציקת הלויים מים על ידיהם-הם, לפני שהם יוצקים מים על ידי הכהנים - הוא חלוק, אך הוא מסכים עם המחבר בכל שנוגע ליציקת הלויים מים על ידי הכהנים. על כך מעיר הפרישה, על הטור שם אות ה, שהרמ"א מאמץ אפוא את דברי הזוהר הללו לחצאין: "בספר הזוהר פרשת נשא כתב שצריך הלוי ליצוק מים על ידי הכהנים כדי להוסיף קדושה על קדושה, שגם הלוי נקרא קדוש דכתיב וקדשת את הלויים, ומצריך גם הלוי ליטול ידיו קודם, וכן פסק השלחן ערוך (שם, ס"ו) [ורמ"א] כתב שאין נוהגין כן כשנטולין ידיהן שחרית, נמצא שבמקצת עושין כזוהר ובמקצת לא נהיגין כוותיה". וראה דרכי משה הקצר או"ח סי' קכח אות ג: "בהגהות מיימוניות פט"ו דתפלה (דפוס קושטא), דאע"ג שנטל ידיו שחרית צריך לחזור וליטול ואם אינו נוטל אינו עולה". וראה אליה רבה סי' קכח ס"ק יא, בשם שיירי כנסת הגדולה, "דהמנהג פשוט שבינם ליטול הלויים ידיהם לעולם כשיוצקין מים ע"י כהנים"; וראה תשובות והנהגות ח"ב, סי' קט, הנמקה מדוע בימינו לא נהגו הלויים ליטול ידיו עצמם.

9. חריגה אחת: ר"מ רקנאטי, שלהלן.

10. "ליטול ידיהם בשעת נשיאת כפים אף על פי שכבר נטלו ידיהם שחרית" - ב"י, שם; וראה להלן על מחלוקת הראשונים בנדון.

11. פסוק זה - כך, במדויק - אינו קיים, אם כי קיימים פסוקים, וביטויים, קרובים - ראה במדבר ח, יד-יט: "והבדלת את הלויים מתוך בני ישראל, והיו לי הלויים... כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה, ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי. ואקח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל. ואתנה את הלויים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל". וראה שמות כח, מא - ביחס לכהנים: "והלבשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו, ומשחת אתם ומלאת את ידם, וקדשת אתם וכהנו ליי". וראה שו"ע-הרב, או"ח סי' קכח ס"י: "נוהגים שהלוי יצוק מים על ידי הכהנים, על שם וגם את אחיך מטה לוי וגו' הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך... וקדשת את הלויים".

12. ראה שו"ת משפטי-עזיאל (ח"ג או"ח סי' ח - לאו"ח סי' קכח): "כנראה שגם בזמנו ובמקומו של מרן הבית-יוסף לא היתה נהוגה יציקת מים כללי". אשר לרמ"א, דומה כי העובדה שהוא לא ערער על הכרעת המחבר, מלמדת שהוא לא הופתע ממנה, כך שכנראה הוא עצמו כן הכיר את המנהג.

לאמתו של דבר, קדם לר"י קארו בלמעלה ממאתיים שנה ר' מנחם רקנאטי,¹³ אשר בפירושו לתורה (במדבר ו, ב-ג) הצביע על מקור נוסף, קבלי גם הוא: "ודע כי הכהן נוטל ידיו מן הלוי והלוי משרתו כאשה לבעלה. ובמדרש רות, כהן העולה לדוכן ממי נוטל ידיו, הוי אומר מן הלוי דאיהו מסיטרא דשמאלא למיהוי ימינא מתקדשא מגו שמאלא".

ואכן, כך מצינו בזוהר-חדש (ח"ב, מגילת רות, מו, ב):
 דאורייתא בימינא אתייהבית (דכתיב מימינו אש דת למו), וכתיב ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל (תהלים קיח), ועל דא כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל. לקדשא ידיו אצטריך שמאלא לקדשא לימינא. כהן שעולה לדוכן ממי נוטל ידיו, הוי אומר מלוי, דאיהו מסטר שמאלא, דאיהו משמש לכהן העולה לדוכן¹⁴ למיהוי ימינא כדקא יאות ולא תקדשא מגו שמאלא. אוף ה"כ הכא ימינא לא בעי לא תקדשא אלא מגו שמאלא.

מקור זה צוין גם בחיבורים נוספים, אחרי ר"מ רקנאטי ולפני ר"י קארו.¹⁵

כאמור, עניין זה של יציקת המים דווקא על ידי הלויים, לא נזכר בספרות הינגלה. לא כן עצם החובה לנטילת הידיים שלפני נשיאת הכפיים, שהיא מפורשת בספרות הינגלה. אלא שבעניינה קיימת מחלוקת עקרונית בראשונים ובפוסקים, וזו עשויה להשליך על נדון דנן.

את הפסוק הכללי שבתהלים (קלד, ב): "שאו ידכם קדש וברכו את ה'", מיקד ר' יהושע בן לוי בנשיאת כפיים: "כל כהן שלא נטל ידיו, לא ישא את כפיו" (סוטה לט, א). ראשונים ופוסקים נחלקו בשאלה אם שלילה חדה זו - "לא ישא את כפיו" - מכוונת לנטילה ייחודית שצריכה להיעשות בכל מקרה בסמוך לנשיאת הכפיים, או שאינה מכוונת אלא רק לכהן שלא נטל ידיו שחרית, או לכהן שידיו נטמאו מאז נטל ידיו שחרית ועד עתה.

רש"י על אתר נקט כצד הראשון, והדגיש "שלא נטל ידיו - לפני עלותו לדוכן"; כך גם תוס', כפי שיובהר להלן. לא כן הרמב"ם, שבהלכות תפילה ונשיאת כפים (טו, א) מנה "ששה דברים מונעין נשיאת כפים" - אחד מהם: "טומאת הידים". הרמב"ם הבהיר (שם ה"ה): "טומאת הידים כיצד, כהן שלא נטל את ידיו לא ישא את כפיו אלא נוטל את ידיו עד הפרק כדרך שמקדשין לעבודה ואחר כך מברך, שנאמר שאו ידכם קדש וברכו את יי". מסגנונו זה של הרמב"ם דייק הב"י (או"ח, קכח):

ומשמע מדבריו דכשידיו טמאות כגון שלא נטל שחרית קאמר דצריך ליטול, הא אם נטל ידיו שחרית ואינו יודע להם שום טומאה אין צריך לחזור ולנטלם, דאם לא כן הוה ליה למימר ואף על פי שאין ידיו מלוכלכות ואינו יודע להם טומאה לא ישא את כפיו עד שיטול, כמו שכתב בפ"ו מהלכות ברכות (ה"א) גבי נטילת ידים דאכילה. ועוד, מדהזכיר גבי נשיאות כפים טומאת הידים, אלמא דכל שנטל ידיו שחרית ואינו יודע להם טומאה אינו צריך לחזור וליטול. ותדע, דהא

13. ר"מ רקנאטי: ה"י-ה"ע (1250-1310); ר"י קארו: רמח-שלה (1488-1575).

14. ראה גם ערוה"ש או"ח קכח, טו: "ועוד אפשר לומר לזכרון בית מקדשינו, שאז היו הלויים משמשים בשמירת המקדש תחת ממשלת הכהנים ולכן משמשים גם עתה להכהנים".

15. ר"מ ציוני, ספר ציוני על התורה, פרשת עקב (דברים ח, י ד"ה תליתאה): "כהן העולה לדוכן מי נוטל ידיו, הוי אומר לוי, דאיהו מסיטרא שמאלא, איהו משמש לכהן העולה העולה לדוכן למיהוי ימינא כדקאוי ולא יתקדשא מגו שמאלא"; ר"י א טירנא, ספר המנהגים - הגהות המנהגים, חג הפסח, יא: "במדרש רות, כהן העולה לדוכן ממי נוטל ידיו הוי אומר מלוי"; כן ראה ספר מדרש-הנעלם - מגילת רות, ע"פ נוסח וביאור-הגר"א, ירושלים תשע"ד, עמ' רצו. וראה מטה-משה, עמוד העבודה, נשיאת כפים סי' קפ: "ולא יטול ידיו כי אם מלוי", על סמך המקורות הקבליים.

לעבודה נמי אין הכהן צריך לקדש לכל עבודה, אלא פעם אחת מקדש בבוקר והולך ועובד כל היום כולו וכל הלילה, וכמו שכתב הוא ז"ל בפ"ה מהלכות ביאת המקדש (ה"ג).

ר"י קארו אף הוסיף והעיד שאכן, זה הנוהג בארצו של הרמב"ם: ¹⁶ "וכן נוהגים בארץ מצרים, שלא ליטול הכהן ידיו בשעת נשיאת כפים, אלא סומך על הנטילה שנטל ידיו שחרית". זהו גם מנהג בני תימן, המהלכים הרבה בעקבי הרמב"ם, כפי שתיעד ר"י קאפח (על הרמב"ם, שם):

וכן נהגו בתימן, שאין נוטלין במיוחד לברכת כהנים, אלא סומכין על נטילת ידים שחרית לתפלה ולק"ש. ומדייקים מכפילות לשון רבנו... וגדולה מזו כתב ר' דוד עדני בנמוקיו להרמב"ם, שלא יטול, כדי שלא יחשדוהו שלא נטל לתפלה ולק"ש. אבל במנחת התעניות שלא נהגו לטול בכלי ככל תנאי הנטילה, נהגו להזהיר את הכהנים לטול לפני התפלה, כן ביוה"כ ובט"ב שאין שם נטילת ידים הכהנים נוטלים.¹⁷

אם כן, לשיטת הרמב"ם, לא זו בלבד שרוב הכהנים, ברוב ימות השנה, לא נצרכו לנטילה, לפי שכבר נטלו ידיהם שחרית, אלא שלדידו של ר"ד עדני, ברוב ימות השנה אף הקפידו הכהנים שלא ליטול.

מתוספות (סוטה שם ד"ה כל כהן) עולה שהם הכירו דעה כזו, והיו שאף ייחסוה לרש"י. תוסי' מבהירים שאין זו אלא "הגהת תלמיד" שגויה; שדעת רש"י היא שכל הכהנים נוטלים תמיד סמוך לנשיאת הכפיים; ושזו גם דעתם-הם:

פירש רש"י, אמר לי רבי אם נטל ידיו שחרית ונטהר כהן, אינו צריך ליטול ידיו כשעולה לדוכן, וכמדומה שהועתק מהגהת תלמיד, שהרי אין לשונו משמע כך, דפירש שלא נטל ידיו לפני עלותו לדוכן, משמע ממש סמוך. ועוד, דמייתי גמרא קרא שאו ידיכם קדש וברכו משמע תיכף לנטילת ידים ברכת כהנים, דמשמע ליה השתא דבברכת כהנים משתעי קרא דהיא בנשיאות ידים... ועוד אי מיירי הכא בשלא נטל ידיו בשחרית אמאי נקט כהן לנשיאות כפים תיפוק ליה משום דברי תורה שצריך ליטול ידיו... להכי מסתבר דהכא בנטילת ידים תיכף לברכה מיירי.

הלכה למעשה צידדו רוב הפוסקים בפרשנות רש"י ותוספות, והצריכו אפוא נטילת ידיים לכל הכהנים סמוך לנשיאת כפיהם. עם זאת, מיעוטם צידדו ברמב"ם, ולא הצריכו נטילת ידיים אלא רק בשעת צורך - אם לא נטל שחרית או אם נטמא.

16. אמירה חוזרת ונשנית אצל רבים מרבני מצרים, ולא רק הם: ראה שו"ת הרדב"ז ח"א סי' שלא, ח"ב סי' תשל"א, ח"ג סי' תתקח, ח"ד סי' אלף פח, ועוד הרבה; שו"ת מהר"ם אלשקר סי' יח, ועוד; שו"ת מהרשד"ם אהע"ז סי' קעה; שו"ת אהלי-יעקב (קשטרו) סי' עח, ועוד; שו"ת דרכי-נעם חאה"ע סי' מב, חו"מ סי' כז, ועוד; שו"ת גינת-ורדים או"ח כלל ג סי' כו; שו"ת מהר"ם גלאנטי סי' נ; שו"ת זרע-אנשים סי' כח; שו"ת תורת-אמת (ששון) סי' יט; שו"ת אורים-גדולים למוד קעג; שו"ת מהרי"ף סי' נט ושם סי' סא; שו"ת זרע-אברהם חו"מ סי' כג, ועוד.

17. כך גם שמעתי מידידי הרב ד"ר חננאל סרי, שהלכת נטילת הידיים שלפני נשיאת כפיים נשארה מעשית רק ביום הכיפורים ותשעה באב, שמנהג יהודי תימן הוא שלא נוטלים שחרית כלל אפילו לא עד קשר ראשון, ולכן בימים אלו הכהנים נוטלים ידיהם לפני עלייתם לדוכן - הא ותו לא.

ג. האם לוי תלמיד חכם יצוק מים על ידי כהנים?

שילוב שני הרכיבים: א. חובה קבועה לנטילת ידיים; ב. שתיעשה דווקא על ידי לויים - הוביל לשאלה עקרונית שבה דנו לא מעט פוסקים, ואף נחלקו ביניהם: האם נכון ללוי שהוא תלמיד חכם לצקת מים על ידי כהנים, ובפרט כאשר מדובר בכהן עם הארץ.

שתיים מהתשובות הקדומות, והיותר יסודיות ומצוטטות בנושא, נכתבו על ידי רבי שלמה הלוי¹⁸ ואביו רבי יצחק. בהינתן שמדובר היה בלויים, שהם תלמידי חכמים מובהקים, אין להתפלא שהנושא העסיק אותם.¹⁹ בשו"ת מהר"ש לבית הלוי (או"ח סי' ט) דן רבי שמואל במקרה הבא:

בעיר אחת לא יש בה כי אם לוי אחד והוא תלמיד חכם גדול בחכמה ובמנין איננו גדול ממנו, והכהנים אשר באותו מקום הם עמי ארץ, ואומנותם בזויה טבחים אשר אינם לא במקרא ולא במשנה ולא בתלמוד, ושואל יואל הלוי²⁰ לדעת אם חל עליו חובת יציקת מים לידי הכהנים בעת עלותם לדוכן לנשיאות כפים, דנראה כמזלזל בכבוד תורה, ובוזה דבר ה' אשר בקרבן.

תחילה, סבר המשיב שהנטילה היא כבוד שמים, ומאחר שללא נטילת ידיים ע"י הלוי פוחת מהותית ערך ברכת הכהן, לכן אין בנטילה שום זלזול.²¹ עם זאת, סיכמו הוא שבמקרה כזה לא מוטלת חובה על הלוי ליטול את ידי הכהן, "ואדרבא חייב כל תלמיד חכם להתכבד עצמו ביותר בפני המון העם כדי שיהיו דבריו נשמעים, כי מוכח להו במילי דשמיא".²² אך "אם זה הלוי רוצה להתנהג במשנת חסידים, אפי' שיהיה נשיא שבישראל, והכהן שפל שבשפלים, ראוי לו להטיל מים על ידי הכהן", וכך נכון לעשות לפי תורת הנסתר. מעין זה גם דעת אביו, רבי יצחק (שם, סי' י) "דודאי דמצות כבוד תלמיד חכם עדיף מכבוד הכהן... ודאי שהאמת הוא שאין רשאי התלמיד חכם לוותר מכבודו ולזלזל כבוד הוד ותורתו". למרות זאת, על עצמו הוא מעיד: "הן אמת כי אני הייתי מוותר מכבודי, והייתי יוצק מים ע"י כהן יהיה מי שיהיה, ובגין דא הרב שמחל על כבודו כבודו מחול (קידושין לב,א)". לימים הבהיר רבי מאיר הלוי מגלוגא²³ שהנחיה זו אינה אמורה

18. הכוונה לרבי שלמה לבית הלוי השני, בנו של רבי יצחק לבית הלוי - שיוזכר להלן, נכדו של רבי שלמה לבית הלוי הראשון; מחכמי סלוניקי, המאות ה-15-16. וראה מה שכתב רבי אברהם הלוי, גם הוא מסלוניקי, בספרו עין-משפט, או"ח סי' ב: "ראה ראיתי דברי החכם השלם... כמוה"ר שלמה... במה שהרחיב הביאור... ואומר כי הנה החכם השלם... לא הניח מקום לבאים אחריו, כי לא הניח זווית אשר לא נשתטח, איבעית אימא גמרא ואיבעית אימא סברא".

19. ראה שם (סי' י), שרבי יצחק, אביו של רבי שמואל, מצא לנכון להדגיש שהוא כותב זאת "למרות" היותו לוי ות"ח: "לבי בקרבי היה מקשקש אם אומר אם אחשה, פן יחשדני שומע דאנא לכבוד הוד והדר דגל מחנה לוייה אשר בו אתפאר, קא מהפיכנא בזכותא אף על גב דלאו כהלכתה, או יעלה על לב אנוש כי אהבת כבוד החכם השלם ותורתו התמימה קא מהדרנא לבקש ולחפש בנרות מתותי חספא, סייעתא למנהגו. הלא אלהים יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות, אם לעקל אם לעקלתון".

20. ככל הנראה שם מליצי, ע"פ שופטים יז,יא.

21. ראה שם דיוניו אם הלוי הוא ש"מוזהר" על נטילת ידי הכהן או שהכהן הוא ש"מוזהר" על נטילת ידי ע"י הלוי; אם לוי שבקטנותו נטל ידי כהנים, רשאי להפסיק אחר שהפך תלמיד חכם; כיצד לנהוג כאשר חלק מהכהנים תלמידי חכמים וחלק עמי ארצות, וקיים חשש הלבנת פנים, ועוד. וראה שו"ת משנה שכיר או"ח סי' מה: "מעולם אין החיוב של נטילת ידיים דכהנים מוטל על הלויים שהם יצוקו מים על ידי הכהנים, רק החיוב מונח על הכהנים שיקבלו היציקה זו מלויים... כן משמע מלשון הזהר". וראה עין-משפט (ל' אברהם הלוי; או"ח סי' ב); תפלה-לדוד לאדר"ת (בסוף סידור עולת-ראיה, אות יב); שו"ת משפטי-עזיאל הנ"ל.

22. בשלהי התשובה מצוין שלעיקרו של פסק זה הסכים רבי חיים שבתי.

23. שמן-המאור, או"ח סי' קכח, אות ו.

אלא רק כאשר מדובר בלוי יחיד. לא כן כאשר הת"ח הוא אחד מתוך מספר לויים, אזי גם לשיטה זו יקפיד אותו ת"ח על כבוד התורה ולא יצוק מים על ידי כהנים עמי ארצות.²⁴

ד. ארבע גישות

במהלך הדורות נאמרו בזה ארבע גישות עיקריות:

1. האוסרים

הפרי-חדש²⁵ שלל על הסף יציקה במקרה של כהן עם הארץ. יתירה מזו; לדידו, ת"ח לוי שימחל על כבודו וכן ייצוק מים על ידיו של כהן עם הארץ, הרי זה מתחייב מיתה (בידי שמים). להכרעה זו מקדים הפר"ח את הקביעה ש"יציקת לוי לא מעכבא, דהא עיר שכולה כהנים כולם עולים לדוכן אעפ"י שאין שם לוי". לאור זאת, הוא מסיק:

הדבר ברור, שאם הכהנים עמי הארץ והלוי תלמיד חכם ואינו רוצה ליצוק מים ע"י הכהנים שפיר קעביד, אעפ"י שאין שם לוי אלא הוא, וכ"ש אם יש בכור²⁶... ומיהו אפילו אין שם בכור הדין דין אמת, שהתלמיד חכם לא יצוק מים על ידי עם הארץ, אלא הם יטלו ע"י עצמם, ואדרבה חייב מיתה אם יצק מים על ידי עם הארץ הכהן במכל שכן, מהא דאמרינן במסכת מגילה (כח ע"א) כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפילו כהן [גדול] עם הארץ אותו תלמיד חייב מיתה.²⁷

בהתאם, מסתייג הפר"ח, ואף חולק, על מי שסבר (ראה להלן) שאם בין הכהנים ישנם תלמידי חכמים, ועל ידיהם הוא כן יוצק, אזי נכון הוא שלא יימנע הת"ח מלצקת אגב כך גם על ידיו של כהן עם הארץ, שלא להכלימו. הפר"ח דוחה זאת: "וליתא, דהא חייב מיתה, כדכתיבנא".

כמותו, גם כף-החיים (פלאג'י),²⁸ הכריע כי "אם הלוי תלמיד חכם, לא יצוק מים על ידי כהנים עמי הארץ אפילו יש בתוכן כהנים תלמידי חכמים". כך הכריע גם הבן-איש-חי,²⁹ שאומנם ציין בדבר חילוקי דעות, ברם לבסוף הכריע מעשית כי "אף שיש מתירין בזה, למיחש בעי ושב ואל תעשה עדיף, ואפילו אם אין שם לוי אלא הוא" - לא ייצוק. כך גם הדגיש ר"י עמדין:³⁰ "תלמיד חכם אינו צריך ליטול ידי כהנים עמי הארץ, ולדידי איסורא הוא נמי, אלא יטלו כהנים עצמן את ידיהם". כך היא גם הכרעתם של החסד-

24. ראה גם שו"ת משנה-שכיר או"ח סי' מד-מה.

25. פרי-חדש או"ח סי' קכח סק"ח. וראה פרי-מגדים, אשל-אברהם סי' קכח סק"ז; מחצית-השקל או"ח סי' קכח סק"ז.

26. "שכתב הב"ח (קיא, א ד"ה וכן) ע"ש מוהר"י מולין ז"ל, שכשאינו לוי הבכור נכנס תחת הלוי ליצוק מים ע"י הכהנים...".

27. ראה מגילה כח, א: "אמר רבי יוחנן, כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפילו כהן גדול עם הארץ, אותו תלמיד חכם חייב מיתה, שנאמר 'כל משנאי אהבו מות' (משלי ח, לו), אל תקרי משנאי אלא משנאי", וראה רש"י שם: משנאי - שגורמין לבני אדם לשנאותו, שהרואה תלמיד חכם שפל לפני עם הארץ אומר אין נחת רוח בתורה".

28. כף-החיים (פלאג'י; סימן טו אות עא). כתימוכין, ציין כף-החיים: "חסד לאלפים ובית עובד, קמח סולת דף י"ט ע"ב, ובספר בן יוחאי דף לק"ט ע"א, וסולת בלולה".

29. בן-איש-חי (שנה ראשונה, פרשת תצוה, אות ז).

30. ר"י עמדין, סידור בית-יעקב, מוסף לשלושה רגלים, עמ' רנו, אותיות טו-טז.

לאלפים; ³¹ שו"ת דרכי-נועם, ³² ר"י אלגאזי; ³³ מחצית-השקל והפמ"ג; ³⁴ ילקוט-יוסף, ³⁵ וכן האור-לציון³⁶ שכתב כי "אין ללוי תלמיד חכם ליצוק מים על ידי כהן עם הארץ, ובמקום שחלק מן הכהנים תלמידי חכמים וחלקם אינם תלמידי חכמים לא ילך כלל ליצוק מים על ידי הכהנים".

2. המתירים

בניגוד לפר"ח וסייעתו, פוסקים רבים לא ראו את הדברים בחומרה כה גדולה - חיוב מיתה! אדרבה, הם צידדו בכך שת"ח לוי כן ייצוק מים על ידי כל הכהנים. לדידם, כך נכון לנהוג אף אם כולם עמי ארצות, ולמצער כאשר יש ביניהם גם תלמידי חכמים. כך כתבו ר' יעקב פארדו, ³⁷ שו"ת פרי-השדה, ³⁸ אליה-רבה, ³⁹ חיי-אדם, ⁴⁰ משנה-ברורה⁴¹ ועוד.

3. סיווג עמי-ארצות

יש שהבחינו בין עמי-ארצות שהיו בעת העתיקה, ובין עמי-ארצות שבימינו, ומכך גזרו הבחנה הלכתית. כך כתב באשל-אברהם (בוטשאטש):⁴²

זה שכתב הפרי חדש עונש על תלמיד חכם היוצק מים על ידי כהן עם הארץ, נראה שלא שייך במדינות אלו כלל, כי אין בינינו עם הארץ גם באחד מבחינת עם הארץ שנזכר בהפלותות שבש"ס... [ה]גם ששמענו שיש מקצת מדינות שיש בהם עמי הארץ לגמרי... מכל מקום כן הוא ממילא במדינות אלו שאין מצוי כלל עם הארץ כל כך.⁴³

4. לשיקול דעתו של הלוי

גישה רביעית מותירה את הדברים לשיקול דעתו של אותו לוי-ת"ח. גישה זו אף מוסיפה ששונות מצבים עשויה לשנות את ההכרעה. כזו היא דעת רש"ז מלאדי - שלהלן,⁴⁴

31. סי' קכח סק"ג.

32. שו"ת דרכי-נועם, או"ח, סי' יב.

33. שלמי-ציבור - דיני ברכת כהנים אות יא, וציץ-אליעזר חט"ו סי' כב הבין שהכרעתו לאיסור.

34. כך ביארם בשו"ת ציץ-אליעזר שם.

35. שארית-יוסף ח"ג עמ' קסג; ילקוט-יוסף, או"ח, ה (תפילה, ב), עמ' רסב, סי' קכח סע' כה; הלכה-ברורה אות כט.

36. אור-לציון ח"ב פרק ח סעיף א, עמ' עט. כן ראה שו"ת דברות-אליהו (אברזיל) ח"ו סי' ב (ולהלן הערה 46).

37. מנחת-אהרן כלל טז סעיף עה: "אין בידינו לחייבו לתלמיד חכם לשרת העם הארץ, אלא אם בא לעשות מעשיו לשם שמים לכבודו יתברך שתהיה הברכה כתיקונה ודאי תבוא עליו ברכה, ואין ספק שינצל מפחד מיתה בידי שמים כי לפניו יתברך גלוי שלא עשה כן אלא לכבודו".

38. תשובתו נמצאת בספר עטרת פז - הלי' נשיאת כפים ס"ק יח.

39. אליה-רבה סי' קכח סק"י.

40. חיי-אדם כלל לב ס"ח.

41. סי' קכח ס"ק כב; וראה ר"ש ליברמן, ארחות-חכמים סי' ל.

42. או"ח סי' קכח, וראה באה"ט שם סק"ח. כן ראה אלף-המגן, או"ח סי' קכח סק"י: "... הרוצה להחמיר יחמיר, כיון דבוה"ז אין ת"ח רק דין צורבא מרבנן, פשיטא שיכול להחמיר, וגם ע"ה גמור אין בוה"ז". לא למותר לציין שאחד משני המחברים - רבי יוסף שאול נתנון, היה לוי; וראה להלן הערה 66.

43. ראה שם השוואתו את הלכת יציקת המים להלכת הקדימה בקריאת התורה ובברכת המזון. וראה ערוה"ש סי' קכח סט"ו.

44. ראה להלן הערה 55-57.

אשל אברהם - שלעיל,⁴⁵ דברות-אליהו⁴⁶ ועוד. כך סוכמה גישה זו בקולמוסו של הרב עזיאל: "זו היא מן הדברים שאמרו עליהם: דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד, וכל המשתמט מפעולת יציקה זאת משום כבוד תורה, לפי שרואה צורך בכך, לפי השקפת הצבור והשעה הוא עושה, ויש לו על מה לסמוך, וכל העושה זאת משום כבוד שמים וכבוד אהבת המצווה והברכה תבוא עליו ברכת חכמים".⁴⁷

5. שיקולים נוספים

לכל האמור הצטרפו גם שיקולים נוספים, כדוגמת מספר הלויים שנמצאים בבית הכנסת, וכדוגמת קיומו של חשש שמא אי-נטילה עלול להתפרש לציבור כזלזול כללי בקיום מצוות. כך עולה מתשובת הרב יששכר טייכטל⁴⁸ לשאלה שהפנה אליו הרב אלי סג"ל ראזענבליטה, "לוי מגזע השל"ה", אשר נישא והתמנה כרב. השואל סיפר שאביו - שהוא ת"ח - אינו נוטל את ידי הכהנים, ולכן גם הוא - משהתמנה לרב - סבר לנהוג כך. חותנו טען "שאולי לא טוב הוא לחדול מליצוק, כי יכול לצמוח מזה אצל הכהנים איזה תרעומות - הכהנים שלנו הם ע"ה ומתנהגים כאנשים פשוטים". קיים אפוא חשש שהם עלולים לראות בכך לא רק זלזול אישי בהם, אלא גם זלזול כללי בקיום מצוות. השואל פנה אפוא להנחיית הרב יששכר טייכטל. הרב טייכטל השיבו, שיש לערוך הבחנה בין מצב בו מדובר בת"ח שהוא הלוי היחיד בביהכ"נ - שאז כן יטול ידי הכהנים, ובין מצב בו ישנם כמה לויים - שאז יימנע.⁴⁹ כך מעיקר הדין, ואולם בהחלט צריך לקחת בחשבון את החשש שמא קהל עמי ארצות יראו זאת כזילות בקיום מצוות.⁵⁰ במקום כזה, ייטול.

ה. מהות נטילת הידיים על ידי לויים

בשורש הדברים נראה שההכרעות השונות נובעות משתי גישות ביחס לשאלה העקרונית, מדוע דווקא לוי הוא שיוצק מים על ידי הכהן: האם עיקרו של דבר הוא שירותו-כיבודו של הלוי את הכהן, או שעיקרו של דבר הוא הוספת קדושת לוי לקדושת כהן ובכך העצמת הקדושה והגדלתה.⁵¹ דומה כי ככל שהפרשנות נוטה לראשונה - שירות, כך באה יותר לידי ביטוי ההסתייגות, ואף המניעה מזילותו של תלמיד חכם ש"משרת" עם הארץ.⁵² במקביל, ככל שהפרשנות נוטה לשנייה - קדושה, כך מובעת אפשרות, ואף

45. ראה לעיל הערה 42, בשלהי דבריו, שם: "מכל מקום נראה שגם במדינות אלו, הברירה ביד הלוי שלא יצוק על ידי כהן עם הארץ, מה שיש על ידי זה חשש פחיתות כבוד התורה הקי".
46. דברות-אליהו ח"ו סי' ב. יודגש כי לדידו זו "קולא", ובודאי לא "חומר"א: "אולם המקלים בזה וכוונתם לשם שמים ולקדושת עם ישראל, שתהיה תוספת קדושה על קדושה בזה שיצוק מים על ידיו של כהן, יש להם להם על שיסמוכו"; והשווה שו"ע-הרב שלהלן.
47. שו"ת משפטי-עזיאל (ח"ג או"ח סי' ח); וראה להלן שו"ת משנה-שכיר.
48. שו"ת משנה-שכיר, או"ח סי' מד-מה.
49. ההבחנה מבוססת על מה שכתב בספר שמן-המאור, ראה לעיל הערה 23.
50. הפנה לשו"ת חות-יאיר סי' רכב: "יש לחוש דעל ידי זה יחלשו המנהגים ויהיה כל אחד עושה על פי סברתו".
51. בשו"ת מהר"ש מבית-הלוי או"ח סי' י, הדגיש כי על דרך הסוד אין זו רק הגדלת הקדושה: "מצוה של יציקת מים לכהנים לא נמצא כי אם בספר הזוהר... וטעמא לא הוי משום גדולה ומעלת כהן, רק הדברים עתיקים והוא סוד נכמס, להיות המים יוצאים מן השמאל, וכדגרסינן בספר יצירה (פ"א סי"א) ד' אש ממים, ולהיות הלוי מצד שמאל צריך המים יבאו מימינו, וכן בנטילת שחרית השמאל מטיל מים תחלה לימין".
52. ראה תשובות-והנהגות ח"ב סי' קט: "ונראה דאף שראוי להיבזות למצוה ולא נקרא בזיון, ואדרבה יחזקאל בן בוזי נקרא כן ע"ש שביזה עצמו, ולכבוד ייחשב להתבזות על כבוד ה' ", ברם משום ש"אין רחיצת הלויים חיוב מדינא, רק מקורו מדברי הזוה"ק... נראה דקאי בלוי שהוא טהור... וכה"ג מצוה וראוי לת"ח להתבזות, אבל בזה"ז שאנו טמאי מת, גם לזוה"ק אינו אלא מנהג בעלמא... מהאי טעמא גופא אינו ראוי לת"ח להתבזות וכה"ג לא נהגו מעולם, אבל למצוה אחרת באמת ראוי לת"ח להתבזות לכבוד ה' ולמצוותיו". טעון מקביל,

הנחייה, ללוי, שיגביר ויעצים את קדושת הכהן. מבחינה זו נראה שאף קיים פער בין שתי המובאות מהזוהר. בעוד שסגנון הזוהר-חדש (לעיל) - "דאיהו משמש לכהן העולה לדוכן" - מורה יותר על שירות, הרי שסגנון הזוהר (לעיל) - "ליתוסף קדושה על קדושה דיליה" - מטה יותר על הגדלת קדושה והעצמתה.

תפיסה הלכתית שגורסת שמדובר בהעצמת הקדושה והגדלתה, באה לידי ביטוי מובהק, חוזר ונשנה, בלשון הרש"י מלאדי:⁵³

נוהגים שהלוי יצוק מים על ידי הכהנים... וכדי שהכהנים יוסיפו קדושה על קדושתם שמקדישים ידיהם מן הלויים הנקראים קדושים, שנאמר וקדשת את הלויים. ולוי המקדש ידי הכהנים יש לו להתקדש עצמו תחילה שיטול ידיו קודם שיצוק על ידי הכהנים, שאיך יוסיף קדושה והוא אינו קדוש...⁵⁴ ואם אין שם לא לוי ולא בכור טוב שיטול ידיו הכהן בעצמו משיטול על ידי ישראל, שמוטב שיתקדש על ידי עצמו שהוא קדוש משיתקדש על ידי ישראל שאינו קדוש כמותו.

בשל כך, מחד גיסא רש"י⁵⁵ פותח בפסיקה ש"אם הלוי חכם והכהנים עמי הארץ, אין צריך ליתן מים על ידיהם, שלא יזלזל בכבוד תורתו",⁵⁶ ורק אם מקצת הכהנים תלמידי חכמים, אז נכון שכן יצוק, וזאת "מפני דרכי שלום". מאידך גיסא, בסופו של דבר - אחר הצגת הדעות השונות - מכריע רש"י ש"אם רוצה לוי למחול על כבודו וליצוק על ידי כהנים, רשאי", והוא מדגיש כי "נכון לעשות כן כדי להוסיף קדושה על קדושת הכהנים. ואין בזה איסור משום זלזול תורתו (כיון שאינו משרת את הכהנים דרך חק ומשפט כהונה אלא מתכוין להוסיף קדושה על קדושתם, ואין איסור כלל לחכם לזלזל את עצמו משום איזו הידור מצוה והוספת קדושה ואדרבה זהו כבודו...)".⁵⁷ מפורש אם כן בדבריו, שההכרעה להמליץ ללוי ת"ח שכן יצוק, נובעת ישירות מהתפיסה שאין מדובר ב"שירות" אלא ב"קדושה".

ו. מרא דאתרא

זכתה קהילת פרנקפורט-דמיין, ושני גאוני עולם דרו בה בכפיפה אחת: רבי פנחס הורוויץ (בעל ה'הפלאה') - הלוי, ורבי נתן אדלר - הכהן. למרות היותם באשכנז-גרמניה, נהגו שניהם להתפלל בנוסח ספרד,⁵⁸ ולכן ברוב ימות השנה הם לא התפללו עם רוב

לשוני בזמן הזה, ראה בספר עין משפט, שם, ובשו"ת משפטי עזיאל, שם: "דבזמן הזה, כיון שאינם מזכירים את השם במלואו כמו שהיה בזמן המקדש, לא בעי לאיתקדשא ידוהי על פי לוי".

53. שו"ע-הרב סי' קכח ס"י, וראה שם ס"י"א. וראה שו"ת משפטי-עזיאל ח"ג או"ח סי' ח.

54. "ובמדינות אלו סומכין הלויים על נטילת ידיים שחרית, אבל אם נגע במקום מטונף ראוי הוא שיטול ידיו תחילה".

55. שו"ע-הרב שם ס"י"א.

56. ואין בזה חשש יצירת מחלוקת, "לפי שכשהלוי מונע עצמו בשב ואל תעשה ואינו הולך לשרת הכהנים ליצוק מים על ידיהם, אין לחוש למחלוקת כל כך כמו שיש לחוש בחכם העולה לקרות בתורה ראשון בפני הכהן" (רמב"ם הלי' תפילה יב, יח; שו"ע או"ח קלה, ד).

57. ראה הנחיית הציץ-אליעזר (שם) להדריך את הלוי שכן יוצק, שיכוון דווקא לכך: "אם רוצה לוותר וליצוק, אזי יש להורות לו שיכוון בזה לא כדי לשרת את הכהן דרך חק משפט כהונה, אלא כדי שע"כ יבוצע את הכתוב בזוה"ק להוסיף קדושה על קדושתו, שע"כ תהיה הברכה כתיקונה לכבוד השי"ת, דאז, כפי שמסיים בשו"ע הגרש"י ז"ל שם בדבריו, אין איסור כלל לחכם לזלזל א"ע משום איזו הידור מצוה והוספת קדושה, ואדרבה זהו כבודו".

58. ראה שו"ת חתם-סופר, או"ח סי' טו [ב]: "מורי הגאון החסיד שבכהונה מו"ה נתן אדלער זצ"ל, הוא בעצמו עבר לפני התיבה והתפלל ספרדי בסידור האר"י זצ"ל, וכן מורי הגאון בעל הפלאה זצ"ל, כי רק אך המה התפללו בנוסח האר"י ושום אחד מהאנשים המצורפים להמנין לא התפללו כי אם אשכנזי" (וראה שם סי'

הקהל,⁵⁹ ואולם ברגלים - בהם אשכנזים נושאים כפיים בחו"ל⁶⁰ - שניהם הגיעו להתפלל עם הקהילה. או אז התעוררה השאלה, כיצד לנהוג ביחס לנטילת ידי הכהן (ר"י אדלר) ע"י הלוי (ר"פ הורוביץ), שאינו רק ת"ח מופלג אלא גם המרא דאתרא. הנהגת ראשי קהילת פרנקפורט, כמו גם הנהגת הרבנים, זכתה לתיעוד:

שמעתי מהה"ג דהארינטש נ"י, כי בשנת תקב"ל עת בא שמה בעל ההפלאה לאב"ד, נתבקש מוריניו רבי נתן הכהן אדלר מראשי הקהילה שיבוא על כל פנים בשלושה רגלים לבית הכנסת להתפלל ולעלות לדוכן, למען יזכו בברכת כהן גדול וקדוש כמוהו. ומאחר שרבנו בעל ההפלאה היה לוי, ראשי הקהילה הביאו נטלה וקערה⁶¹ שניהם של זהב נקי ונאה, וראש הקהל הביא לפני רצה את הכיור עם המים והספל למושב הראשון בו ישב רבנו בעל ההפלאה, שהיה מרא דאתרא, ורבנו נתן אדלר, שאף הוא היה יושב במזרח לפני שעלה לדוכן, היה הולך ומתקרב אליו שיהיה יוצק מים על ידיו הקדושים. ובאמת מה נהדר בקודש לראות כהן ולוי הללו בבית הכנסת מתקדשים ומטהרים והקהל מכוונים נגד המברכים ברכה לישראל בקדושה ובטהרה עבודת הלויים ותפארת כהונה ז"ע ועכ"ל.⁶²

בשו"ת משנה-שכיר (או"ח סו"ס מה) המליץ אפוא, כי כאשר מדובר בלוי שהוא ת"ח חשוב, עאכ"ו אם הלוי הוא המרא דאתרא, תאומץ הנהגה מעין זו: "הכהנים יבואו אצלו אל מקומו לקבל ממנו המים על ידיהם, ובהם יהיה יוצא ידי שניהם, שיהיה היכר בין כבוד תורתו לשאר הלויים, וגם בזה דהם יבואו אליו יכירו שכבודו גדול מהם, וגם יקיים מצות יציקה על יד הכהנים, ולא יחלש המצוה זו אצלם, ויתוסף גם על ידו קדושה על קדושתם".

ברם, אם הנהגה זו אינה מיושמת, אזי דעת הרב וולדינברג היא שכאשר מדובר במרא דאתרא - יימנע. עקרונית, וככלל, דעתו היא שיש לפסוק "דאם הלוי הת"ח איננו מעורר את עצמו לשאול על כך והולך לצקת, אזי יש למורה הוראה הנמצא שם להיות בשב ואל תעשה, כדי שלא לבוא לידי מחלוקת. ואם הלוי בא לשאול, אזי יש לפסוק ולומר לו דאם

קצו: "רבותי הגאון הפלאה ז"ל ומורי החסיד שבכהונה מהו נתן אדליר זצ"ל... תהילה לאל יתברך לא זהו יד מתוך ידם ולא חסרתי מהם"; וראה שם סי' יח). וראה ר"ד קמינצקי, 'פרשת הגאון החסיד שבכהונה רבי נתן אדליר, ויחסו של רבנו ההפלאה כלפיו, ישרון, כד (תשע"א), עמ' רמה-רסד.

59. ראה שו"ת חת"ס, שם: "ואפילו בנו [של בעל ה'הפלאה'] הגאון בעל מחנה לוי זצ"ל... מיד אחר פטירת אביו הגאון זצ"ל ביטל הכנסת שלו והתפלל בבהכ"נ של קהל בפפד"מ, והוא דבר מפורסם וידוע".

60. יצוין כי בבית הכנסת של ר"י אדלר נשאו כפיים בכל ימות השנה, שלא כמנהג אשכנז הרווח בחו"ל, ראה ר"ד קמינצקי, שם, עמ' רמז-רמח. וראה רב"ש המבורגר, 'מנהגי בית מדרשו של רבינו נתן אדלר זצ"ל', מוריה, יז (תש"ן), עמ' רלה-רמה.

61. ראה מקור-חיים (בכרך) או"ח סי' קכח ס"ו ד"ה הגה ולא נהגו: "מנהג, ג' לויים מסבבים בבה"כ, לזה קנקן ולזה קערה ולזה מפה..." (והשווה מרדכי, מגילה, סי' תתיז: "...אותו הנותן מים לכהנים ליטול ידיהם בא אצל ש"צ...").

62. דרך-הנשר (תרפ"ח) עמ' יד אות יג; ראה גם 'ליקוטי חבר בן חיים' ח"א עמ' לב-לג (ליקוטי גרגרים מס' אלי' רבה) סק"י: "סיפר לנו מרן הגאון חתם-סופר זצוק"ל, כי בימי עלומיו היו בביהכ"נ הגדולה בפראנקפורט האב"ד הגאון בעל הפלאה לוי ורבנו של מרן הגאון מו"ה נתן אדלר כהן, וקודם נשיאת כפיים הלך הגאון הכהן אל הגאב"ד על מקומו בבהכ"נ, ושם הי' מוכן קיתון של זהב ונטלא של זהב, ויצק מהם ובהם על כפי הכהן"; והשווה לדברי רש"י גיגר בדברי קהלת, עמ' 161; וראה 'מוזכרת מחגיגת הבר מצוה של מנחם מענדל הלוי שיחי' הורביץ' (<https://katzr.net/9a3724>): "שמעתי מפי יהודי חשוב, שהחתם-סופר סיפר שבעת שזקני בעל ההפלאה הרה"צ ר' פנחס הלוי איש הורוויץ נטל את ידי תלמידו ר' נתן הכהן אדלר לפני ברכת כהנים, הי' בשמחה גדולה מאוד, ועשה זאת בשירות ותשבחות - מי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו"; ספר 'גם אני אודך' עמ' פא, ועוד.

רוצה למנוע את עצמו מלצקת, מותר לו לעשות זאת מעיקרא דדינא". עאכ"ו כאשר מדובר "במרא דאתרא או הרב של בית הכנסת", שאז אם "חושש שאולי על ידי כן תהיינה תוצאות של איזה זלזול שהוא בכבודו ובהטלת מרותו לשם שמים" נכון לכתחילה שלא יצוק, "והחכם עיניו בראשו".⁶³

ז. מעשה אבות סימן לבנים ולבני בנים

כאמור לעיל (פרק ג.4), יש שסברו שנכון להותיר מרחב של שיקול דעת נקודתי ללוי עצמו. לכך עוד הצטרפה לעיל (פרק ה) דעת השוללים כאשר הלוי נושא שררה רבנית: 'מרא דאתרא'. מעין זה הייתה הנהגתו המתועדת של הרב מבריסק, הגרי"ז הלוי סולובייצ'יק, שערך הבחנה בין מועדים שונים. עליו מסופר⁶⁴ כי מחד גיסא, ברוב ימות השנה, הוא לא נהג ליצוק מים על ידי הכהנים. מאידך גיסא, בשלושת הרגלים נהג הגרי"ז כן ליצוק מים על ידיהם.⁶⁵ טעמו של דבר הוא - "כשמגיע זמן הרגל ראוי לכל לוי ליטול אז ידי הכהנים, שבזה מראה לפרקים שמחזיק עצמו כלוי".⁶⁶

גישה דומה נהגה - ונוהגת - משפחת הרצוג, זה כבר שלושה דורות רציפים לפחות. כאשר התמנה מר חיים הרצוג לנשיאה השישי של מדינת ישראל, הוא פנה לראש"צ הרב מרדכי אליהו, בשאלה כיצד נכון לנהוג בסוגיה זו של נטילת ידי כהנים על ידי לוי שמכהן במשרה כה נכבדה.⁶⁷ הרב אליהו ביקש לברר כיצד נהג אביו, הרב הראשי יצחק אייזיק [הלוי] הרצוג, אשר "בוודאי הוא עצמו כבר התחבט בעניין ולבסוף עשה מה שעשה, ועל כן אין חכם כבעל ניסיון". הביטול העלה כי מנהגו של הרב הרצוג היה כדלהלן:⁶⁸ "כשהוא התפלל במניין בביתו הוא נהג ליטול ידיים לכהנים, אבל כשהתפלל בבית הכנסת ישורון הוא לא נהג כן, מפאת כבוד התורה".⁶⁹ סיכם אפוא הרב אליהו: "אמרת לנשיא שינהג

63. מעין זה גם בשו"ת משפטי-עזיאל ח"ג או"ח סי' ח.

64. תשובות-והנהגות ח"ב סי' קט, ושוב שם ח"ג סי' מח.

65. גם ממו"ר רא"א כהנא-שפירא שמעתי שזכה שהגרי"ז יצק מים על-ידי - ייתכן שאכן היה זה ברגלים. לעומת הגרי"ז, הנהגה שונה הייתה לאחיינו הרב י"ד סולובייצ'יק, שכמובן גם הוא לוי. תלמידו, ר"צ שכטר מעיד עליו: "לא ראיתי שיצא באמצע תפילת מוסף ליטול ידיהם של הכהנים, אלא עמד על עמדו עם רגליו מכוונות יחד, מקשיב לחזרת הש"ץ כדרכו תמיד", ראה נפש-הרב עמי' קלב, ליקוטי הנהגות או"ח - בענייני נשיאת כפים, אות ד.

66. לעיל הערה 64, וראה להלן הערה 69. תיעוד נוסף, שם: "ומצאתי שהגאון רבי יוסף [שאול] נטוהן זצ"ל (בעל "שואל ומשיב") מביא שהוא בעצמו נוטל ידי הכהנים ומדקדק שהכהנים יטלו כהלכה". ברם, "אולי זהו בחו"ל, שרק ברגל נושאת כפים וחביב מאד, אין בזה בזיון, אבל בארץ ישראל שהנטילה כל יום אין לת"ח לבזות עצמו". בספר נשיאת כפים כהלכתה, עמי' נז, הערה סד, נכתב ש"כן נוהג הגרי"ש הלוי וואזנר" - כשו"מ וכגרי"ז, אך משתמע שהרב ווזנר נהג ליטול את ידי הכהנים תמיד, בכל יום, ולא רק ברגלים, שכן כלל לא מצוינת העובדה שהשו"מ והגרי"ז עשו זאת רק בימים טובים.

67. 'אביהם של ישראל' פרשת דברים, עמי' 16 (יצוין כי שם כתוב שהרב אליהו ביקש מהנשיא שישאל את אמו כיצד נהג אביו, ואולם פרט זה אינו אפשרי, לפי שהמינוי לנשיאות היה בשנת תשמ"ג, בעוד שאמו נפטרה כבר בשנת תשל"ט).

68. יש להניח שהוא עצמו ראה כבר את הנהגת אביו, הרב יואל לייב, שהיה - בין השאר - רב בלידס ובפריז. אם אכן כך הדבר, אזי לפנינו הנהגה רציפה של ארבעה דורות לויים נושאי שררה. אלא שמקרהו של הרב יואל לייב שונה, לפי שבנדונו לא היה מדובר אלא רק בנשיאת כפים ברגלים, וראה לעיל הערות 64-65 ולהלן הערה 69.

69. יצוין שמפי הרב יעקב אריאל שמעתי נוהג שונה. הוא זוכר היטב כי בילדותו, כאשר הגיע עם אביו להתפלל בבית הכ"י "ישורון", אביו היסב את תשומת לבו שיראה כיצד הרב הרצוג נוטל ידיים לכהנים! עם זאת, דומה ששני התיעודים אינם בהכרח סותרים זה לזה, שכן אירוע הנטילה ב"ישורון", אותו זוכר הרב אריאל, היה חריג, בשל היותו - כנראה - ב"שבת מיוחדת" (שבת הגדול, שבת שובה), בהם חפץ הרב הרצוג "לחטוף" עוד

כמו שעשה אביו"⁷⁰ הוראה דומה ניתנה לו גם על ידי הרב אברהם שפירא. ואכן, זה היה נוהגו של הנשיא חיים הרצוג: כאשר שהה במשכן נשיאי ישראל והתפלל בירושלים, נהג שלא ליטול ידיים לכהנים. לעומת זאת, כאשר שהה בביתו הפרטי, בהרצליה, כן נטל את ידיהם של הכהנים. לימים, אומץ נוהג זה על ידי בנו, הנשיא האחד עשר מר יצחק הרצוג. אף הוא, מאז שמונה כנשיא, בירושלים אינו נוטל ידיים לכהנים, בעוד שבתל אביב נוטל גם נוטל.

ח. סיכום

1. חלוקים הפוסקים בשאלה האם כהן שנטל ידיו שחרית ושמרן בטהרה, צריך לשוב וליטול ידיו לנשיאת כפיים. ספרדים ואשכנזים (אך לא תימנים) נוהגים, שכל הכהנים נוטלים ידיהם לפני נשיאת כפיים.
2. אשכנזים וספרדים נוהגים שהלויים הם שיוצקים מים על ידי הכהנים לפני נשיאת כפיהם. מקור הנהגה זו אינו בספרות הלכתית קדומה אלא בספרות קבלית: זוהר וזוהר-חדש. עם זאת, מתקופת ר' מנחם רקנאטי, וביותר מר' יוסף קארו ואילך, הנהגה רשומה כהלכה פסוקה ומחייבת לספרדים ולאשכנזים כאחד (אך לא לתימנים). ישנן שתי גישות במהותה של הנהגה: **א.** שירות הלוי את הכהן; **ב.** העצמת הלוי את קדושת הכהן ואת סגולת ברכתו.
3. הפוסקים חלוקים בשאלת הנהגתו של ת"ח לוי, האם ייצוק מים על ידיו של כהן ע"ה, הן כאשר הוא לבדו והן כאשר הוא אחד מיני כמה כהנים. יש מהפוסקים ששללו זאת על הסף, ובחומרה; יש שצידדו וסברו כי לכתחילה נכון שייצוק, מה גם שבימינו אין עמי-ארצות כבימים קדומים; ויש שערכו הבחנות שונות - בין מקומות, בין אישים ובין מספר כהנים ולויים, והניחו זאת לשיקול דעתו של הלוי בהתאם לנסיבות.
4. תיעוד מבוסס מורה בעליל על לויים חשובים - אם ברבנותם ואם בשררתם - שעתים יצקו ועתים לא, לפי שיקולי מקום וזמן. כך נהגו הגר"י סלובייצ'יק, הגר"א הרצוג ובנו הנשיא מר חיים הרצוג, וכן נוהג בנו-נכדו - יבלטו"א - הנשיא, מר יצחק הרצוג.

מצוה, כדוגמת הגר"י; לחלופין, כתב לי הרב אריאל: "ייתכן שמה שראיתי היה לכבוד ת"ח גדול וכדו'". וראה לעיל הערה 66.

70. "והוספתי ואמרתי לו שכבוד הרב הראשי, כבוד תורה, חשוב מכבוד הנשיא, ואם אביו נהג כך גם הוא יכול ללכת בדרכו. סיים הרב ואמר: ויאמר לשבחו שהתנהגו כמו שאמרנו לו" - אביהן של ישראל, שם.